

УДК 504(292.451/.454)

В.НІКОЛАЙЧУК

ЕКОЛОГІЯ КАРПАТ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Карпати є не тільки одним із наймальовничіших регіонів Європи, але завдяки географічному положенню, значній площі, багатим природним ресурсам вони мають важливе значення для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, а також для підтримання екологічного балансу всього Європейського регіону.

Завдяки геолого-геоморфологічній будові та сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам Карпати відзначаються значним біологічним різноманіттям. Флора регіону включає близько 3980 видів та підвидів судинних рослин, що становить 31,2 % від флористичного багатства Європи. Близько 12,6 % видового складу є ендеміками. Також Карпати відзначаються багатим видовим складом як хребетних, так і безхребетних тварин завдяки значній площі природних ландшафтів.

Карпатські гори завдяки сприятливим кліматичним умовам, мальовничим екологічно чистим ландшафтам, багатим ресурсам, наявності історико-культурних пам'яток, зручному залізничному та повітряному сполученню відзначаються вагомим рекреаційним внеском і туристичним потенціалом. Тому, безперечно, сталий туризм має велике значення для поєднання збереження природи з розвитком, але повинен здійснюватись належний екологічний контроль, облаштовуватись місця відпочинку, а порушення правил поведінки повинні належним чином каратись.

Оскільки Карпати розташовані на території семи країн, важливим екологічним завданням є забезпечення охорони природних екосистем у транскордонних місцевостях.

Враховуючи неповторність Карпатських гір та їх значення для підтримання екологічного балансу в Європі, Всесвітній Фонд дикої природи (WWF) відніс їх до 200 екологічно найважливіших регіонів світу (Program Global 200).

Одним із найактуальніших питань сьогодення є погіршення стану навколишнього середовища на планеті під впливом діяльності людини, а особливо: потепління клімату, збіднення озонового шару, поява кислотних дощів, накопичення в ґрунтах та рослинах токсичних відходів, важких металів, радіонуклідів та пестицидів. Все це накладає негативний відбиток на екологічну ситуацію в Закарпатті та сусідніх регіонах, внаслідок чого вона є напруженою і складною. Поліпшення стану навколишнього середовища є проблемою не тільки Закарпаття та України, але й прикордонних територій суміжних країн Карпатського регіону.

У Карпатському регіоні за останні десятиліття склалася непроста екологічна ситуація. Почастішали випадки екологічних катастроф, особливо катастрофічних повеней.

Сильного негативного впливу зазнали екосистеми Карпат внаслідок серії викидів надмірної кількості ціанідів та важких металів у річку Тису з території Румунії. Це завдало великих матеріальних збитків області.

Загрозливого характеру набуло забруднення довкілля побутовими та промисловими відходами. У більшості населених пунктів області відсутні системи водовідведення і очистки побутових стічних вод та централізованого збору, перероблення та утилізації сміття. Все це призводить до того, що Закарпаття перетворюється на одне величезне звалище, з території якого річками сміття у величезних кількостях зноситься у суміжні держави.

Недбале ставлення до природного багатства краю – лісів, підземних та надземних вод – призводить до повеней, зсувів, ерозії ґрунтів та втрати водних ресурсів.

У результаті невідповідальної господарської діяльності лісистість Українських Карпат скоротилася. Суттєво змінився і

якісний склад лісів: дубові та букові ліси змінили на смерекові насадження, водорегулюючі властивості яких менші, ніж у букових пралісів.

Принципово важливе значення для Карпат має збереження раритетних фітоценозів, які з різних причин зберегли свої природні якості. В загальних рисах це природні первинні, не змінені людською діяльністю високогірні трав'яні та чагарникові фітоценози та праліси. Всі вони вимагають визначеності та спеціальних охоронних заходів. У першу чергу це стосується лісів, суцільні рубки яких стали причиною річкових катастрофічних повеней, зменшення ценотичної та флористичної різноманітності, збіднення генофонду. В свою чергу повені нанесли не тільки моральні та матеріальні збитки, але призвели до таких явищ як ерозія ґрунтів. Для відновлення родючого шару ерозійного ґрунту повинно пройти не одне десятиліття.

Для виправлення ситуації необхідно найближчим часом докорінно реконструювати систему лісокористування. Вона повинна передбачати інтенсифікацію лісового господарства й переведення його на екологічну спрямованість, впровадження водозбірного принципу господарювання в гірських умовах з урахуванням лісистості й розміщення лісів, а також впровадження системи заходів щодо оптимізації вікової, просторової, породної та екотипічної структури лісостанів на всіх етапах використання й відтворення лісів.

Сьогодні позачерговою головною проблемою Карпат, як їх української частини, так і європейської, є стабілізація стану їх екосистем на основі раціонального використання і відновлення біоти. Для цього, перш за все, необхідно оцінити стан біорізноманіття узгодити використання природних ресурсів з інтересами кожної нації на основі розрахунку повної (тобто включити екологічну і соціальні складові) вартості ресурсів, а не лише споживчої; визначення їх квот і паритетного розрахунку.

Особливою проблемою в зв'язку з процесами глобалізації є проблема біобезпеки. Однією із складових цієї проблеми є використання генетично модифікованих продуктів. Тому на прикордонній території Карпат необхідно створити режим регулювання використання ГМО, який міг би забезпечити мінімальний ризик їхньої загрози здоров'ю людини і довкіллю. Підхід до оцінки ризику повинен включати: ідентифікацію небезпечних характеристик ГМО, оцінку величини наслідків для здоров'я людини і довкілля, процедуру менеджменту ризику, який дасть можливість зменшити імовірність шкоди, оцінку негативних наслідків потрапляння ГМО в навколишнє середовище та методів їх ліквідації.

Екологічна політика в Карпатах повинна здійснюватися за єдиною програмою, розробленою на засадах комплексності та фінансового забезпечення. Важливими ланками такої програми мають бути заходи для забезпечення обізнаності громадян щодо екологічної політики в регіоні, участь неурядових організацій в її реалізації і поточному контролі, розвиток почуття спільної екологічної відповідальності.

Екосистеми Українських Карпат відзначаються особливою вразливістю, відновлення порушеної динамічної рівноваги проходить важко і довго. В цьому аспекті для збереження біорізноманіття Карпат потрібно забезпечити і підтримувати стабільність природних факторів. Одночасно заходи щодо збереження біорізноманіття мають узгоджуватись з планами економічного та соціального розвитку регіону.

Підсумовуючи зазначене, пріоритетними завданнями для співпраці країн Карпатського регіону є такі умови:

- Необхідно створити і впровадити програму формування міждержавної екологічної мережі, що передбачатиме визначення ключових районів, екологічних коридорів, відновлювальних і буферних територій з урахуванням біогеографічних зон; відбір збережених екосистем і ландшафтів, типів середовищ існування видів (екотонів) регіонального, національного і міждержавного значення.

- Необхідно ґрунтовно переглянути стратегію лісокористування. Спрямувати її на поступове переведення лісових «агросистем» у природні. Створення лісових екосистем, структурно і функціонально наближених до природних (різнопородні, різновікові лісостани), зніме наболілі проблеми стійкості лісів. Це дозволить їм виконувати свої природні функції – кліматоформуючі, водоохоронні, водозахисні, ґрунтоутримуючі, санітарні та інші.
- Необхідно запровадити єдиний державний і міждержавний контроль за використанням ГМО, проведення державної експертизи безпечності ГМО, ведення суворого обліку в галузі безпеки генно-інженерної діяльності.
- Проблему транспортного і теплоенергетичного забруднення довкілля слід вирішувати на наукових засадах регулювання викидів полютантів.
- Потребує переорієнтації ведення господарства, яке за мінімального негативного впливу на довкілля могло б забезпечити стійкий економічний розвиток. Сьогодні власне рекреаційне господарство повинне бути пріоритетним у Карпатському регіоні.
- Необхідно належно виконувати діючі у рамках ЄС закони про захист довкілля, застосувати санкції до порушників, внести зміни у діючі закони та забезпечити ефективне їх застосування. Окрім того, фахівцям слід уважно вивчити, наскільки діючі закони у галузі екологічної безпеки відповідають нинішньому стану речей, коли Україна не є членом ЄС і, при потребі, переглянути їх. Науковці мають вже сьогодні працювати над екологічними законами об'єднаної Європи, беручи до уваги, що у розумінні довкілля вона об'єднана з моменту її виникнення.